

KØBENHAVNS MUSEUM, 2015

KBM4062, Wilders Bro/Strandgade

Christianshavns kvarter, Københavns sogn, Sokkelund
Herred, Københavns Amt

Sted- og Sb-nummer: 020306-598

Kulturstyrelsens journalnummer: 2014-7.24.02/KBM-0015

Perioder og fund: Opfyldslag, trækonstruktioner, stokanker, ca. 1730-1800-tallet.

Udgravningsleder: Mikkel B. Siebken, arkæolog.

Mikkel B. Siebken

Københavns Museum
Vesterbrogade 59
1620 København V
Telefon: +45 33 21 07 72
Fax: +45 33 25 07 72
E-mail: museum@kff.kk.dk
www.copenhagen.dk

© Københavns Museum 2015

Indholdsfortegnelse

1.	Abstract.....	5
2.	Undersøgelsens forhistorie.....	6
3.	Administrative og øvrige data.....	7
3.1	Administrative data	7
3.2	Øvrige data	7
4.	Kulturhistorisk baggrund, topografi, terræn og undergrund	8
4.1	Kulturhistorisk baggrund.....	8
4.2	Topografi, terræn og undergrund	8
5.	Udgravningsmetode	9
5.1	Arkæologisk udgravningsmetode	9
5.2	Fundindsamling og -håndtering.....	9
5.3	Digital registrering og lagring.....	9
6.	Undersøgelsens resultater	10
6.1	Lag.....	10
6.2	Anlæg	11
6.3	Fundmateriale.....	11
6.4	Diskuterende sammenfatning.....	15
7.	Fremtidigt arbejde.....	15
8.	Litteraturliste	16
9.	Internetreferencer	16
	BILAG	17
	Anlægs- og lagliste	17
	Fundliste	17
	Fotoliste	17
	Terminologi for storkanker	18

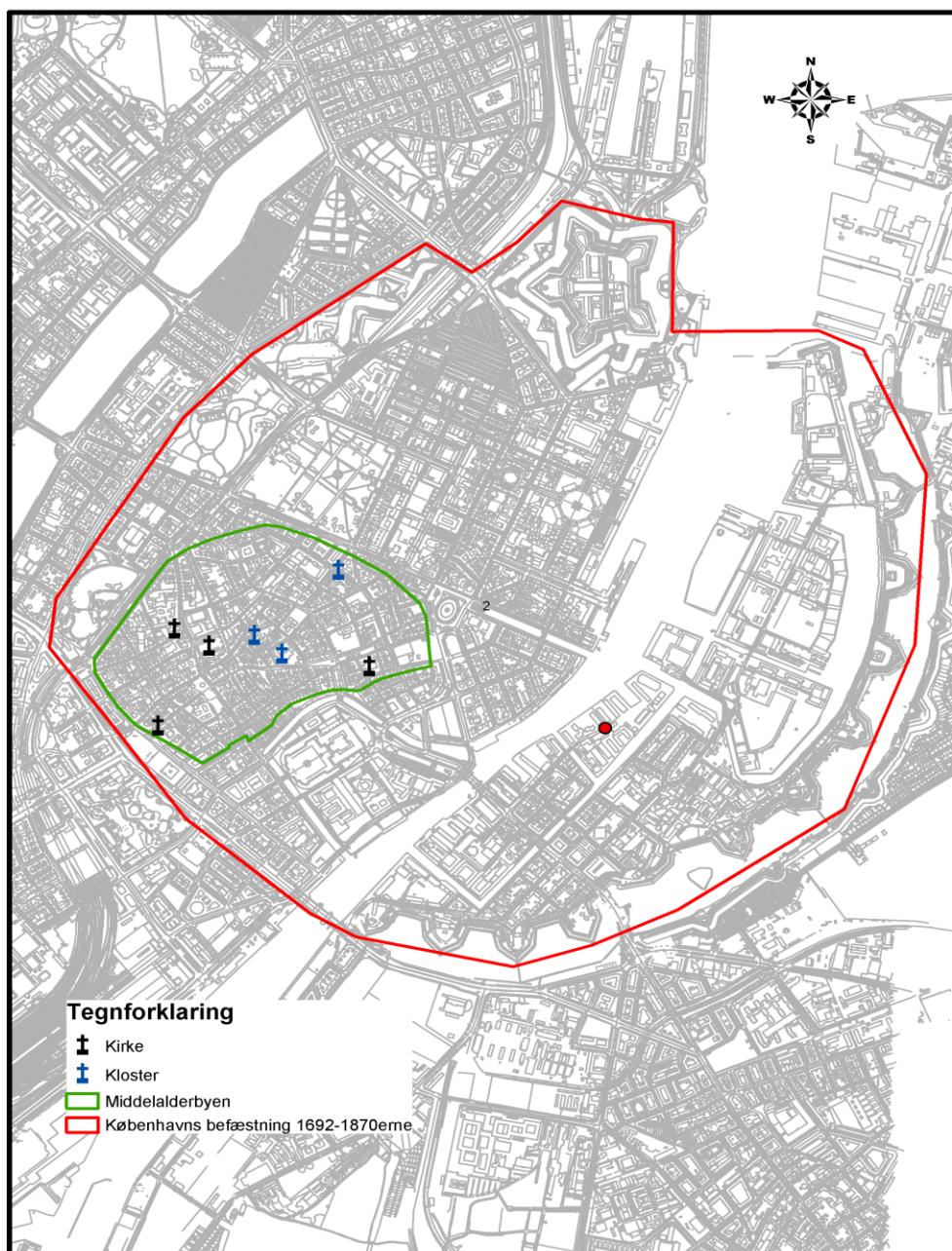

Fig. 1. Kort over København med markering af det arkæologiske arbejde (rød cirkel).

1. Abstract

I forbindelse med HOFORs anlæggelse af et fjernvarmetracé ved Wilders Plads og i Strandgade førte Københavns Museum et arkæologisk tilsyn. Ud for Strandgade nr. 58 fremkom der et jernanker fra første halvdel af 1800-tallet.

Museum of Copenhagen has conducted a watching brief in connection to HOFOR establishing district heating at Wilders Plads and Strandgade. An iron anchor from the first half of the 19th century was uncovered in front of Strandgade 58.

2. Undersøgelsens forhistorie

Museets forudgående arkivalske kontrol har vist, at der i området omkring lokaliteten er gjort flere interessante arkæologiske fund i form af bolværker, kaj anlæg og skibsvrag. I forbindelse med anlægsarbejdet blev det vurderet, at rester af bolværker kunne forekomme, og at der på de dybeste steder i tracéet kunne være mulighed for at få et indblik i områdets udviklingshistorie. Generelt er den meget dårligt belyst. Området blev opkøbt af købmænd og inddæmmet i starten af 1700-tallet, men der er meget få kilder, som beskriver denne proces.

Området for det aktuelle fjernvarmetracé lå hovedsageligt langs den nordvestlige del af Strandgade på strækningen efter Wilders Bro og frem til Krøyers Plads. Strækningen løber langs med kanten af et tidligere havnebassin ved Strandgade 55-59. Bassinet ligger ved den tidligere Bjørns Plads og mellem to af museet tidligere undersøgte områder: Strandgade 27 og 29 samt Krøyers Plads. Ved de to førstnævnte er der afdækket rester af et skibsvrag (AA66) og de bevarede dele af tørdokken Gammel Dok (KBM 1656). På den tredje lokalitet, Krøyers Plads, har museet i 2012 og 2013 foretaget flere undersøgelser, som bl.a. har afdækket massive opfyldslag og trækonstruktioner fra kaj anlæg, der kunne dateres til 1740'erne.

KBM	Lokalitet	År	Beskrivelse
3967	Krøyers Plads	2012-13	Forundersøgelse. Kulturlag fra første halvdel 1700-tallet og trækonstruktioner fra kaj anlæg 1740'erne.
1656	Gammel Dok (Strandgade 27)	1995	Udgravning af nedgangslag og støttekonstruktioner til tørdokken Gammel Dok.
AA66	Strandgade 29	1963	6 m ² af større skibsvrag afdækket. 1550-1650.

Tabel 1. Tidligere arkæologiske observationer i området.

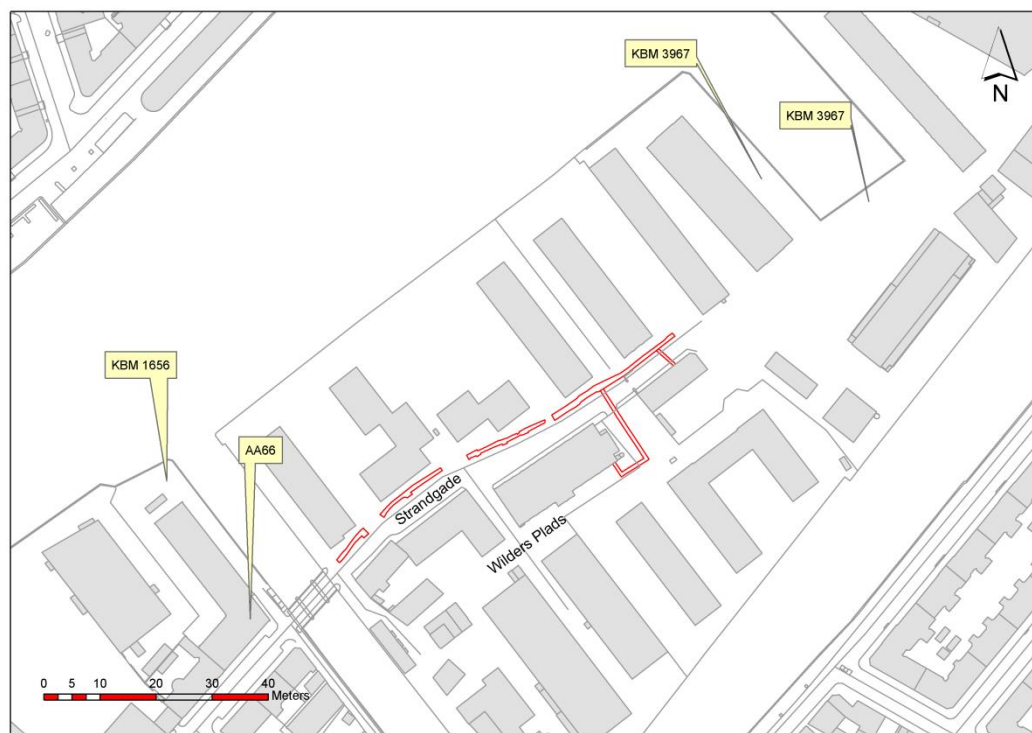

Fig. 2. Tidligere arkæologiske observationer. Det undersøgte område er markeret med rødt.

3. Administrative og øvrige data

3.1 Administrative data

Bygherre på projektet var HOFOR A/S, der ligeledes, som bygherre, bekostede undersøgelsen jf. Museumslovens § 26 stk. 2, 1. pkt. om arkæologiske undersøgelser i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder.

Entreprenør på projektet var NCC.

Beretningen og kommunikation med HOFOR, Kulturstyrelsen og andre involverede parter forbundet med undersøgelsen er at finde i museets sags- og dokumenthåndterings-system e-Doc.

Beretningen ligger endvidere på museets arkivdrev. Originaldokumentation opbevares hos Københavns Museum under journalnummer "KBM4062 Wilders Bro/Strandgade", internt sagsnummer: 3237.

En digital kopi af beretningen fremsendes til Kulturstyrelsen og til bygherre.

3.2 Øvrige data

Det arkæologiske tilsyn startede 10. november 2014 og blev afsluttet i januar 2015. Daglig leder ved tilsynet var arkæolog Mikkel B. Siebken, som også har stået for beretningen. Desuden har arkæolog Claes Hadevik fra Københavns Museum deltaget i forbindelse med opmålingen.

Københavns Museum har i forbindelse med tilsynet haft et godt samarbejde Martin Villumsen og Brian Carlsen fra NCC - specielt i forbindelse med udgravningen og hjemtransporten af stokankeret fundet ud for Strandgade 57.

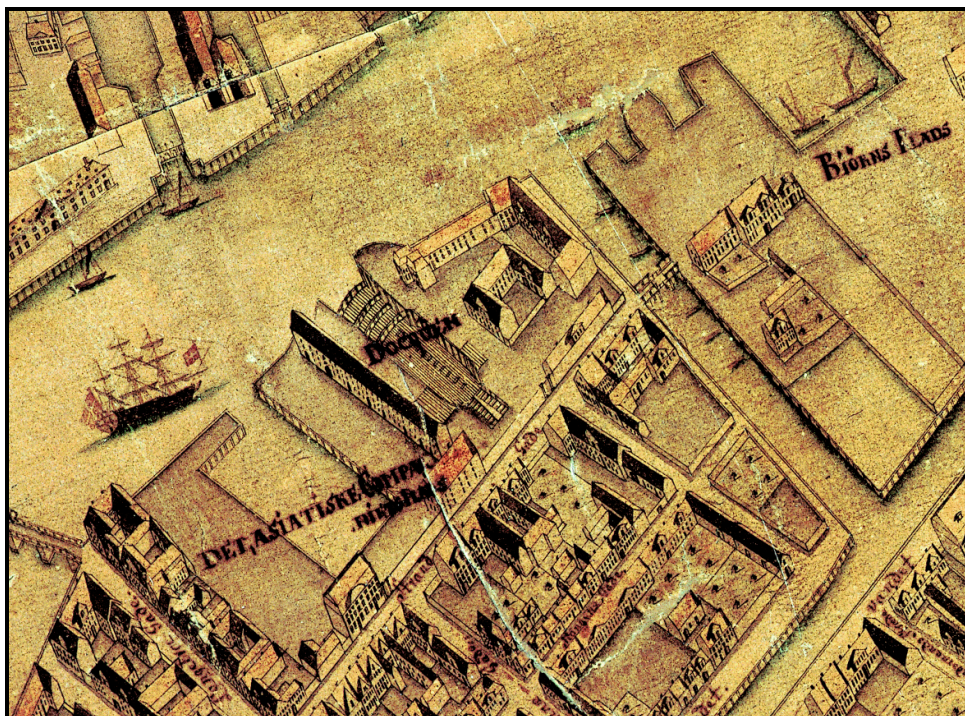

Fig. 3. Strandgade (midt i billedet) som den så ud i 1761 med Dokken (senere kaldet Gammel Dok) til venstre og Bjørns Plads (nuværende Wilders Plads) øverst til højre. Gadens nuværende forløb fortsætter parallelt med havnebassinet ved Bjørns Plads, som ses øverst midt i billedet. Kort: www.kbhkort.kk.dk.

4. Kulturhistorisk baggrund, topografi, terræn og undergrund

4.1 Kulturhistorisk baggrund

I 1618 grundlagde Christian IV Christianshavn. København blev dermed udvidet betragteligt, byen fik et større havneareal og fik voldene og bastioner som værn mod angreb fra søsiden. Befæstningen blev udbygget i 1680'erne og gav yderligere mulighed for at udvide byen med pladser til handel og industri. I starten af 1700-årene havde Strandgade ikke den udstrækning, som den har i dag. Bydelen var stadig ikke fuldt udviklet og den nordlige ende af gaden endte i et vådområde, som strakte sig mod nordøst til Christiansholm. I 1735 overtog købmanden Andreas Bjørn området.¹ Han fik det indpælet og fyldt op – med bl.a. en del opfyld fra Gammel Dok (Fig. 3), der blev udgravet i de år. I løbet af kort tid var han nået så langt, at bygninger til hans planlagte skibsbyggeri kunne opføres inden udgangen af 1730'erne. Andreas Bjørn handlede hovedsageligt med tømmer, men også kanoner var i hans varesortiment. Han opførte sin gård på adressen Strandgade 46 og Bådsmandsstræde 3.²

4.2 Topografi, terræn og undergrund

Ved det arkæologiske tilsyn blev der hovedsageligt observeret brun-sort opfyldslag, som indeholdt meget få fund. I flere tilfælde var der mange moderne forstyrrelser i grøften. På grund af den beskedne gravedybde blev der ikke iagttaget havbund eller undergrund på noget tidspunkt.

¹ Smidt 1989, s. 284.

² Smidt 1989, s. 218.

5. Udgravningsmetode

5.1 Arkæologisk udgravningsmetode

Det arkæologiske tilsyn blev ført løbende, i takt med at etableringen af fjernvarmetracéet skred frem. Det meste af jorden blev læsset og kørt bort med det samme. I det omfang det var muligt, blev opfyldet undersøgt i grøften.

Efter afslutningen af det arkæologiske tilsyn er al dokumentation samlet og overført til museets registreringssystem IntraSIS.

5.2 Fundindsamling og -håndtering

Fund fra tilsynet er indsamlet og registreret i overensstemmelse med standarden for Københavns Museum. Efter afslutningen af tilsynet er fundene registreret i museets database IntraSIS.

5.3 Digital registrering og lagring

Opmålingen af grøften blev foretaget med totalstation. Målefilerne er overført til IntraSIS i projektet K2014:20. Fotos er relateret i IntraSIS.

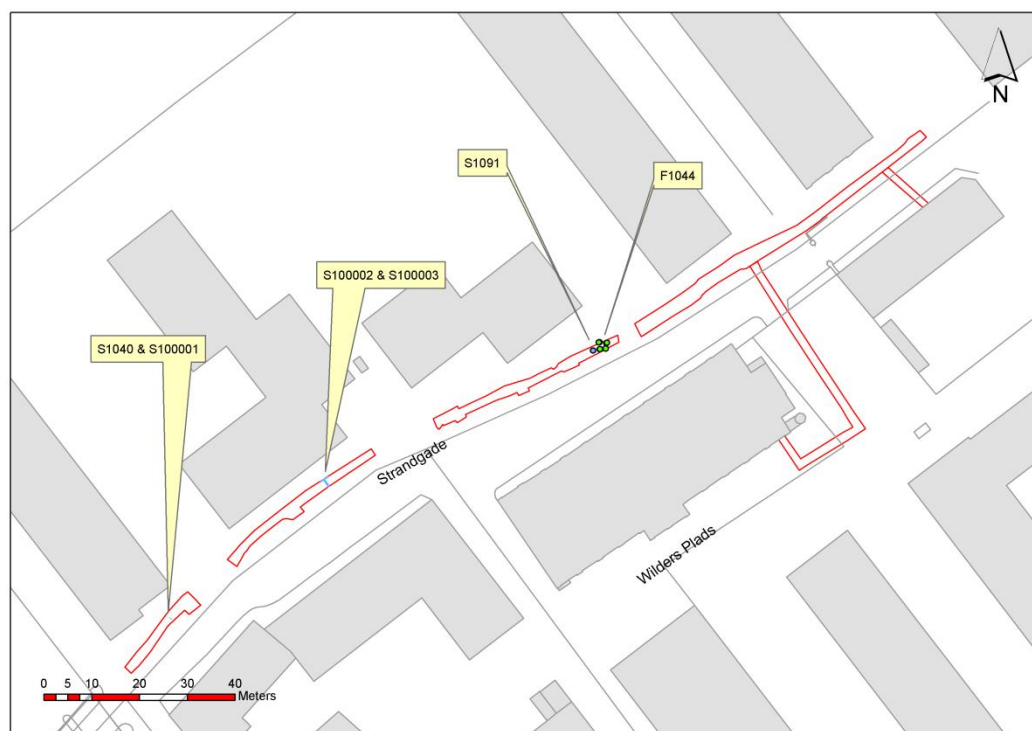

Fig. 4. Grøften og de afdækkede anlæg. Stokankeret er markeret med grønt.

6. Undersøgelsens resultater

I forbindelse med det arkæologiske tilsyn blev der gravet et tracé, som var ca. 310 m langt, 2 m bredt og havde en dybde på 1-1,5 m, svarende til minimum 620 m³ jord.

Der blev afdækket et enkelt opfyldslag, som lokalt var stærkt forstyrret af moderne installationer. Der fremkom kun enkelte anlæg i forbindelse med tilsynet. I tracéets sydlige ende fremkom to små stolper, mens der i nordenden fremkom resterne af en trækonstruktion, muligvis et jordanker. Der er kun indsamlet tre fund i forbindelse med tilsynet, hvoraf det vigtigste er halvdelen af et stokanker af jern.

Anlægstype	Antal	Datering
Tømmer	3	1700-tal?
Opfyldslag	1	1740'erne?
Total	4	

Tabel 2. Registrerede anlægstyper.

Fig. 5. Det mulige landanker bestående af bjælkerne S100002 og S100003.

6.1 Lag

S1091

Lag S1091 var et mørkt opfyldslag med nister af blåler, som strakte sig på tværs af grøften. På trods af forstyrrelser kunne det erkendes i flere dele af grøften. Laget var næsten fundtomt og omgav også de trækonstruktioner, som blev afdækket. Det mindede ikke om renovationslag, som er hentet i København og anvendt som opfyld i gaden. Formentlig er laget mere intakt, hvis der graves dybere end 1,4 m under nuværende overflade (UNO).

6.2 Anlæg

S1040

Et mindre bræt, som stod lodret i grøftens bund umiddelbart NV for S100001.

Mål: 15x3x20 cm. Fremkom ca. 1,4 m UNO.

S100001

Mindre, rund stolpe SV for S1040. Mål 14x10x20 cm. Fremkom ca. 1,4 m UNO.

S100002, S100003. Jordanker?

I grøften fremkom der to bjælker, som synes at høre sammen. Det er uklart, om der er tale om rester af et jordanker (Fig. 5). S100002 med målene 185x28x24 cm gik på tværs af grøften ca. NV-SØ og var placeret under bjælken S100003. Denne målte 170x20x8 cm og lå langs med grøftens nordprofil.

6.3 Fundmateriale

Materialegruppe	Antal
Jern	3
Fajance	1
Total	4

Tabel 3. Oversigt over registrerede fund

Fig. 6. Stokankeret FO100004 fundet ved Strandgade 57 (se også forsiden).

Fig. 7. Papirsaks FO100019.

Fig. 8. Bundskår af fajance (FO100021). Til venstre ses undersiden med Johan Ernst Pfau mestermærke "IP". Til højre ses oversiden med blomsterdekoration i blåt. Skåret kan dateres til perioden 1727-49.

Fig. 9. Håndsmedet søm FO100020.

Løsfund

Der er generelt fremkommet meget få fund i forbindelse med tilsynet. En oversigt ses i Tabel 2. Der er fundet tre løsfund i forbindelse med tilsynet. Et bundskår af fajance med hvid glasur (FO100021). Det er produceret på Store Kongensgades Fajancefabrik og i bunden ses et mestermærke "IP" efter Johan Ernst Pfau (ca. 1685-1752). Pfau var leder af fabrikken i perioden 1727-49 – hvilket svarer meget fint til perioden for indpælingen af området. Det andet fund er en papirsaks (FO100019) fra 18-1900-tallet. Det tredje løsfund er et bøjet søm, som er håndsmedet (FO100020).

Stokanker (FO100004)³

Der fremkom et stokanker med en vægt på 1200-1400 kg, og som generelt synes at være i god stand. Ankret er 180 cm bredt og 175 cm langt, men har oprindeligt været længere. Den øverste del af ankerets læg mangler. Det er her ankerets stok har været monteret. En umiddelbar datering baseret på ankerets – og specielt fligenes – udformning vil være midten af 1800-tallet. Dette er baseret på sammenligning med engelske tegninger fra perioden – se nedenfor.

Ankeret blev fundet i selve Strandgade, ud for hjørnet af nr. 57, og lå dermed på det gamle kajområde ved Bjørns Plads og kun få meter fra det tidligere havnebassin ved pladsens NV-side (Fig. 3). Det virker sandsynligt, at det ikke er flyttet fra sin oprindelige placering, da det hovedsageligt lå i mørkt opfyld under et moderne vejlag.

PLATE 6.

Lieut. RODGER'S Anchor.

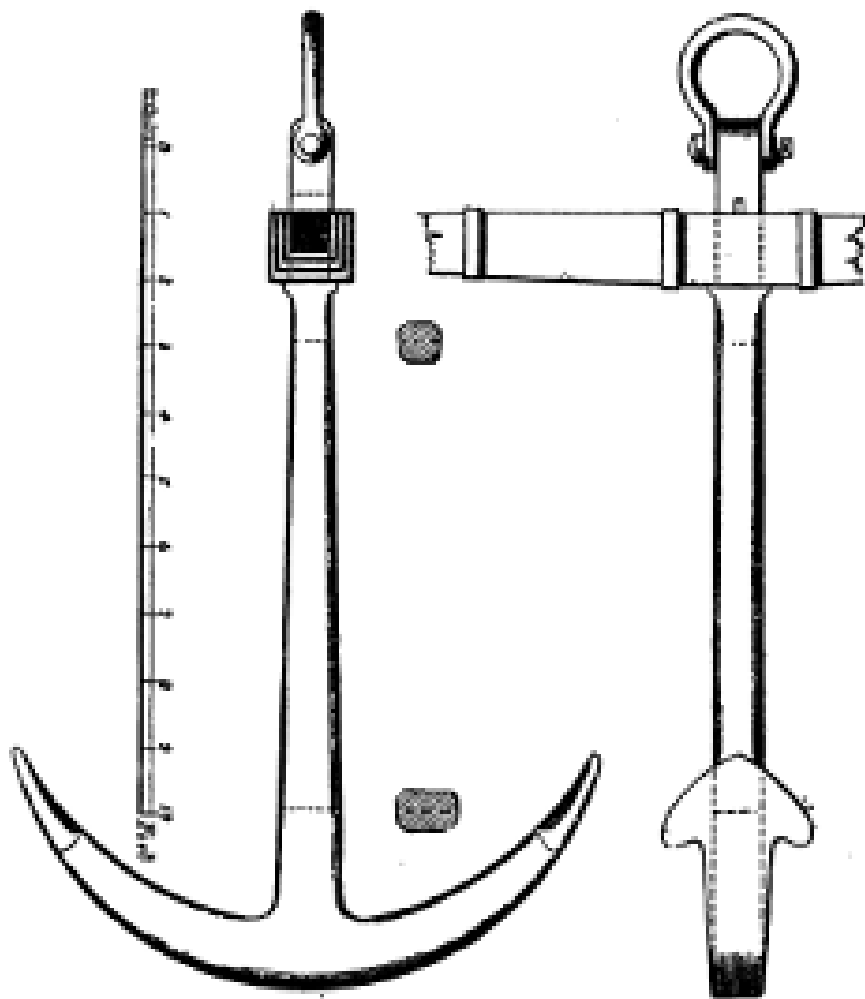

Fig. 10. Rodger's Anchor, 1844. Efter Cotsell 1856.

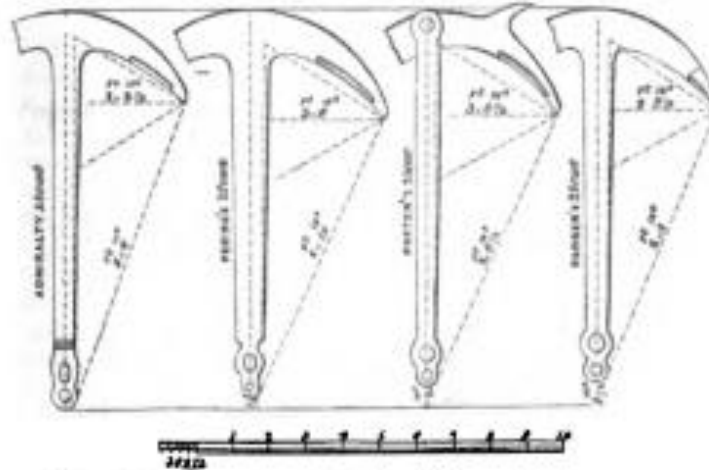
³ Se Bilag ang. terminologi for et stokanker.

(B.)

[COPY.]

Relative proportions of four Anchors in store at Chatham Yard.

G. C.

N.B.—There was no 28 cwt. of Fering's improved in store.

G. C.

(C.)

[COPY.]

Relative dimensions of the "Palms" of the Anchors shown in Paper B.

G. C.

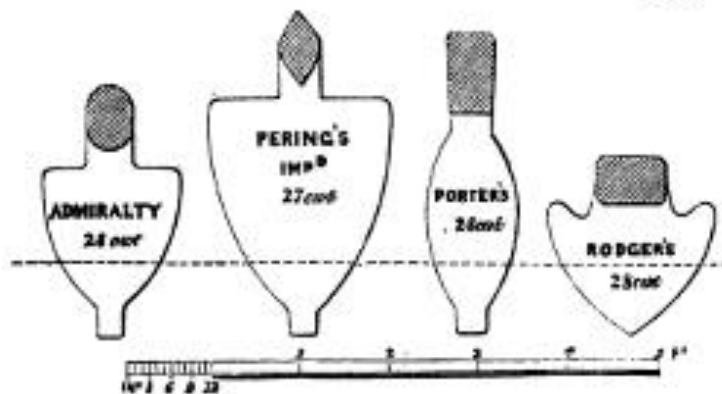

Fig. 11. Engelske ankre i profil. Det engelske "standartanker" Admiralty Anchor ses til venstre. Rodger's Anchor ses yderst til højre. Efter Cotsell 1856.

Der har været flere ankersmedjer i området omkring Strandgade, Wilders Plads og Krøyers Plads. Fundomstændighederne, ankerets form og dateringen sandsynliggør, at ankeret kan relateres til ankersmeden Hans Caspersen (1782-1865).⁴ I 1803 opretter Caspersen sin smedje på Krøyers Plads og senere køber han Strandgade 46, der tidligere tilhørte købmanden Andreas Bjørn. Her opretter han sin virksomhed med ankersmedje, jernstøberi og maskinværksted (ca. 180 m fra fundstedet for ankeret).

Med tiden udvidede Hans Caspersen ved at flytte jernstøberiet til Bådsmandsstræde og igangsatte en produktion af dampmaskiner. Han var specialist i smedning af ankerkæder. I den forbindelse var han i perioden 1820-40 fem gange i England. Her må han have fået

⁴ Se link til DBL-artikel under Hans Caspersen i referencelisten.

indsigt i de engelske design af ankre – hvilket måske kan forklare udformningen af stokankeret, som fremkom i forbindelse med tilsynet. Det har flere ligheder med et engelsk *Rodger's Anchor* fra denne periode (Fig. 7 og 8).⁵ Ankret blev udviklet fra omkring starten af 1830'erne og frem. Det var et af flere typer i England og en videreudvikling af admiralitetsankeret – flådens og handelsflådens standardanker, som ses på Fig. 8. Specielt de hjerteformede flige på ankeret er iøjnefaldende sammen med ankerets krumme arme. Begge disse træk går igen i ankeret fra Strandgade. I skrivende stund er ankeret ikke blevet rensat af, så evt. mestermærker, skibsnavne eller pundighed er ikke kendt. At der er tale om et engelsk inspireret anker synes tydeligt, men om ankeret er produceret af Hans Caspersen eller er af engelsk oprindelse er stadig uklart.

6.4 Diskuterende sammenfatning

På trods af de få fund og anlæg har tilsynet i Strandgade kastet lys over området mellem to af Københavns Museums tidligere udgravninger ved Gammel Dok og Krøyers Plads. Fremkomsten af trækonstruktionerne og opfyldslaget giver et nyt indblik i gadens tidligste udvikling med et opfyld, som ikke minder om renovationslagene inde fra byen. Samtidig giver det et indtryk af, at opfyldet i gaden kun er forstyrret i mindre områder i forbindelse med nyere tids anlægsarbejde. Stokankeret understreger områdets maritime relationer og de erhverv, der har holdt til i Strandgade. Ankeret har flere træk, som er engelsk inspirerede, men en sikker proveniens findes ikke på nuværende tidspunkt. Hvis det er engelsk, vidner det om en maritim forbindelse mellem Christianshavn og England. Hvis ankeret er produceret i Hans Caspersens ankersmedje, giver det ikke kun et indblik i produktionen fra en lokal virksomhed på Christianshavn, det vidner også om et erhvervseventyr, der trækker spor til England og som med tiden resulterer i, at Hans Caspersens virksomhed bliver den største af sin art i København indtil 1860.

7. Fremtidigt arbejde

På baggrund af det aktuelle arkæologiske tilsyn vurderes det, at Strandgade fortsat er et arkæologisk interesseområde, og Københavns Museum bør fortsat føre tilsyn i forbindelse med fremtidigt anlægsarbejde. Det gælder specielt ved anlægsarbejder i niveauer dybere end 1,4 m UNO.

⁵ Cotsell 1856, s. 16.

8. Litteraturliste

Cotsell, G. 1856. *A Treatise on Ships Anchors*. London.

Nomenklatur for Nordisk Middelalder (NNM): *Stokanker*.

Smidt, C. M. 1989. Christianshavn. I B. Bramsen (ed.) *København før og nu – og aldrig*, bd. 7. København.

9. Internetreferencer

Ang. Johan Ernst Pfau:

Den Gamle By, bloggen *Bag Facaden*:

<http://blog.dengamleby.dk/bagfacaden/tag/johan-ernst-pfau/>

Dansk Biografisk Leksikon (DBL): *Johan Pfau* (set 31.03.2015)

http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Kunst_og_kultur/Kunst_h%C3%A5ndv%C3%A6rk/Keramiker/Johan_Pfau

Ang. Hans Caspersen:

Dansk Biografisk Leksikon (DBL): *Hans Caspersen* (set 31.03.2015)

http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/H%C3%A5ndv%C3%A6rk/Smed/Hans_Caspersen

BILAG

Anlægs- og lagliste

IntraSIS id	Type	Beskrivelse	Datering	Kontekst
1040	Stolpe	Enkeltstående stolpe	?	1025
1091	Opfyld	Opfyldslag som ses i det meste af grøften	1. halvdel 1700-tallet?	1051
100001	Stolpe	Enkeltstående stolpe	?	1025
100002	Bjælke	Del af landanker?	17-1800-tallet	1001
100003	Bjælke	Del af landanker?	17-1800-tallet	1001

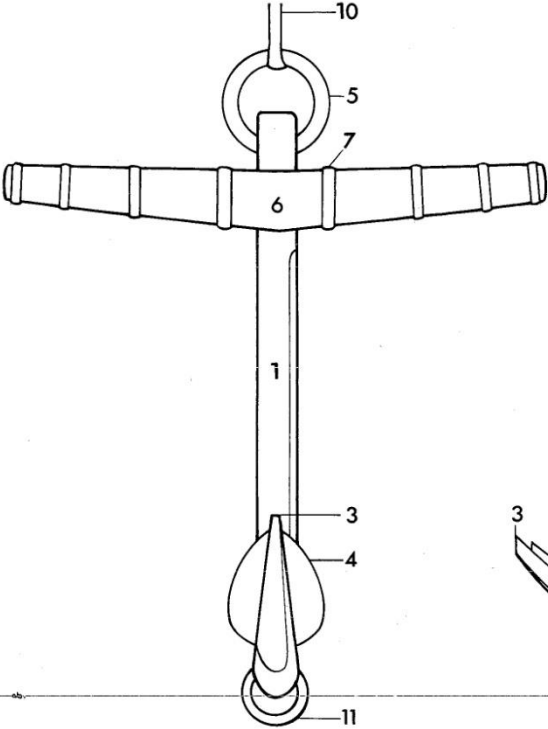
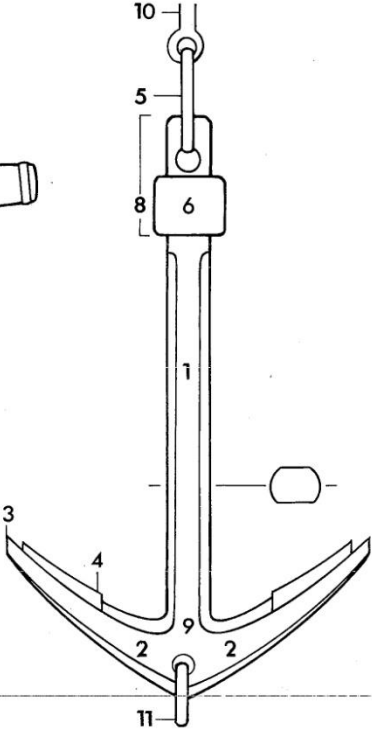
Fundliste

FO-nr.	Beskrivelse	Materiale	Antal	Datering
100004	Stokanker	Jern	1	1830-1850
100019	Papirsaks	Jern	1	18-1900-tallet
100020	Søm	Jern	1	1700-1800-tallet
100021	Fajance, Store Kongensgade	Fajance	1	1727-49

Fotoliste

IntraSIS Id	Foto	Kontekst	Set mod	Sign	Dato
100005	C02_0336	100002	SØ	msi	121114
100006	C02_0337	100002	SØ	msi	121114
100007	C02_0338	100002, 100003	NV	msi	121114
100008	C02_0339	100002, 100003	NV	msi	121114
100009	C02_0340	100003	NV	msi	121114
100010	C02_0341	100003	NV	msi	121114
100011	C02_0342	100003	NV	msi	121114
100012	C02_0343	100003	NV	msi	121114
100013	C02_0344	100002	SØ	msi	121114
100014	C02_0345	100002	SØ	msi	121114
100015	C02_0346	100002	SØ	msi	121114
100016	C02_0347	1040, 100001	-	msi	121114
100017	C02_0386	100004	SV	msi	181114
100018	C02_0390	100004	V	msi	181114
100022	C02_0995	100019	-	msi	310315
100023	C02_1000	100020	-	msi	310315
100024	C02_1002	100021	-	msi	310315
100025	C02_1005	100021	-	msi	310315

Terminologi for stokanker⁶

	Íslenska	Dansk	Norsk	Svenska	Suomi
	AKKERI 1	STOKANKER	STOKKANKER	(STOCK)ANKARE 1	ANKKURI 1
	járn tré blý	jern træ bly	jern tre bly	järn trä bly	rautaa puuta lyijyä
© Nomenklaturprojekt för f- emålsregistrering i Norden 10 - 1.9.1989	 				
	1 leggur	1 læg	1 legg	1 lägg	1 valin
	2 grein	2 arm	2 arm	2 arm	2 haara
	3 oddur	3 næb	3 nebb	3 pynt	3 kynsi
	4 flaug	4 flig	4 fluk(e)	4 fly	4 koura
	5 legufæris-	5 ankerring med	5 ankerring/	5 röring	5 (kiinnitys)- rengas
	hringur	bevikling	bøyle		
	6 stokkur	6 stok	6 stokk	6 stock	6 tukki
	7 bænd	7 bånd	7 bånd, band ⁶	7 band	7 vahvike
	8 -	8 -	8 skvær	8 -	8 -
	9 ankeris- hnakki	9 kryds	9 kryss/hjerte	9 krona	9 perä/kruunu
	10 strengur	10 ankerkabel	10 ankerkabel	10 ankartross	10 ankkuritouvi
	11 færishringur	11 bøjerling	11 bøyerling	11 ring	11 rengas

⁶ Opslag fra NNM.